

ZUBTURUM (*PLANTAGO MAJOR L.*) NING FARMATSEVTIKA SANOATIDA QO'LANISHI

¹*Asqarova Marjona O'ktamali qizi*

marjonaasqarova11@gmail.com

²*Mamatyusupov Azamatjon Shodmonovich*

MAMATYUSUPOV@gmail.com

¹*Qo'qon universiteti Andijon filiali talabasi*

²*Qo'qon universiteti Andijon filiali dotsenti*

ANOTATSIYA: Ushbu maqolada Zubtutum (*Plantago major*) o'simligining morfologik tuzilishi, tarqalish hududlari, kimyoviy tarkibi hamda xalq tabobatidagi shifobaxsh ahamiyati haqida so'z yuritiladi. Zubtutum barglari tarkibida polisaxaridlar, flavonoidlar, C vitamini, karotin va fitonsid moddalarning ko'pligi uning yallig'lanishga qarshi, qon to'xtatuvchi va yara bitkazuvchi xususiyatlarini belgilaydi. Tadqiqotlar natijasida o'simlikning farmakologik ahamiyati va uni tibbiyotda, kosmetologiyada hamda ekologik tozalovchi vosita sifatida qo'llash imkoniyatlari yoritilgan.

ANOTATION: Three articles discuss the morphological structure, distribution control, composition, and medicinal value of the Zubtutum (*Plantago major*) plant in folk medicine. The high content of polysaccharides, vitamin C, carotene, and phytoncides in Zubtutum provides it with anti-inflammatory, hemostatic, and wound-healing properties. The pharmacological value of the plant, which was developed through research, and its use in medicine, cosmetology, and as an environmental cleaner, are highlighted.

Kalit so'zlari : Zubtutum, dorivor o'simlik, farmakologik xususiyatlar, farmatsevtika, fitoterapiya, yallig'lanishga qarshi, qon to'xtatuvchi, balg'am ko'chiruvchi, ekspektorant, antioksidant, biologik faol moddalar, tibbiyotdagi ahamiyati.

Key words: *Plantago major*, medicinal plant, pharmacological properties, pharmacy, phytotherapy, anti-inflammatory, hemostatic, expectorant, expectorant, antioxidant, bioactive compounds, medical significance.

KIRISH : Insoniyat qadimdan tabiat in'omlaridan — o'simliklardan turli kasalliklarni davolashda foydalanib kelgan. Xususan, o'simliklar orasida zubtutum (*Plantago major*) dorivor xususiyatlari bilan alohida o'rin tutadi. Zubtutum qadimiy manbalarda "tabiat shifokori" deb ataladi. U asosan jarohatlarni bitiruvchi, yallig'lanishni kamaytiruvchi va qon to'xtatuvchi xususiyatlari bilan mashhurdir. Hozirgi kunda tibbiyotning rivojlangan davrida ham tabiiy o'simliklarga asoslangan dori vositalariga talab ortib bormoqda. Chunki sintetik dorilar ko'pincha nojo'ya

ta'sirlarga ega bo'ladi, holbuki dorivor o'simliklardan tayyorlangan preparatlar yumshoq, xavfsiz va tabiiy ta'sir kuchiga ega. Shuning uchun ham fitoterapiya (o'simliklar bilan davolash) yo'nalishi zamonaviy tibbiyotda muhim o'rin tutadi. Insoniyat qadimdan tabiat in'omlaridan — o'simliklardan turli kasalliklarni davolashda foydalanib kelgan. Xususan, o'simliklar orasida zubtutum (*Plantago major*) dorivor xususiyatlari bilan alohida o'rin tutadi. Zubtutum qadimiy manbalarda "tabiat shifokori" deb ataladi. U asosan jarohatlarni bitiruvchi, yallig'lanishni kamaytiruvchi va qon to'xtatuvchi xususiyatlari bilan mashhurdir. Zubtutumning kimyoviy tarkibida A, C, K vitaminlari, shuningdek, aukubin, plantaglyukozid, pektin moddalar, flavonoidlar, saponinlar mavjud. Aynan shu moddalarning o'zaro ta'siri tufayli zubtutum o'simligi organizmga antibakterial, regenerativ, qon to'xtatuvchi, tinchlantiruvchi ta'sir ko'rsatadi. Hozirgi kunda farmatsevtika sanoatida zubtutum ekstrakti, siropi va tabletkalari ishlab chiqarilmoqda. Ayniqsa, "Plantaglucid" nomli dori vositasi oshqozon-ichak kasalliklarida keng qo'llaniladi. Bu o'simlikdan olingan moddalarning tabiiyligi va samaradorligi tufayli u xalq tabobatidan tortib zamonaviy klinikalargacha keng qo'llanilmoqda.

Farmatsevtika sanoatidagi o'rni : O'simlikning bargi, urug'i va ildizidan olinadigan ekstraktlar, siroplar, tabletkalar va malhamlar tibbiyotda turli yo'nalishlarda ishlatiladi. Zubtutumning farmatsevtik ahamiyati uning kimyoviy tarkibi bilan bevosita bog'liq. Bargida aukubin glikozidi, flavonoidlar, taninlar, saponinlar, polisaxaridlar, C va K vitaminlari, urug'ida esa mukus (shilimshiqli moddalar) ko'p miqdorda uchraydi. Bu komponentlar preparatlarning antibakterial, yallig'lanishga qarshi, qon to'xtatuvchi va regenerativ xususiyatlarini kuchaytiradi. Zubtutum ekstrakti asosida ishlab chiqarilgan dori vositalar orasida "Plantaglucid", "Fitolizin", "Bronchophyte", "Plantain Syrup" kabi preparatlar keng tarqalgan. Bu dorilar tabiiyligi sababli organizm tomonidan yaxshi o'zlashtiriladi va kam nojo'ya ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, zubtutum ekstrakti asal, tim'yan, evkalipt kabi komponentlar bilan birgalikda kompleks siroplar va pastillar tarkibida ham ishlatiladi. Kosmetologiya va BFQ ishlab chiqarishda. Zubtutum ekstrakti teri parvarishi uchun mo'ljallangan krem va losonlar tarkibiga kiradi, teri yallig'lanishini kamaytiradi, akne va allergik toshmalarni davolashda qo'llaniladi. Bundan tashqari, uning urug'idan tayyorlangan kukun biologik faol qo'shimchalar (BFQ) tarkibiga qo'shib, ichak faoliyatini yaxshilash va organizmni toksinlardan tozalashga xizmat qiladi.

Farmakologik xususiyatlari: Zubtutum ekstrakti teri parvarishi uchun mo'ljallangan krem va losonlar tarkibiga kiradi, teri yallig'lanishini kamaytiradi, akne va allergik toshmalarni davolashda qo'llaniladi. Bundan tashqari, uning urug'idan tayyorlangan kukun biologik faol qo'shimchalar (BFQ) tarkibiga qo'shib, ichak faoliyatini yaxshilash va organizmni toksinlardan tozalashga xizmat qiladi. Zubtutum o'simligi (*Plantago major* L.) o'zining boy kimyoviy tarkibi tufayli ko'plab

farmakologik ta'sirlarga ega. O'simlikning barcha qismlarida, ayniqsa barglarida, iridoid glikozidlar (auksin, katalpol, aukubin), flavonoidlar, polifenollar, organik kislotalar, taninlar, C, K vitaminlari va minerallar mavjud bo'lib, ular o'simlikning davolovchi xususiyatlarini belgilaydi. Zubtutumning yallig'lanishga qarshi (antiinflamator) ta'siri tarkibidagi auksin va katalpol moddalari bilan bog'liq bo'lib, ular yallig'langan to'qimalarda shish va og'riqni kamaytiradi, kapillyar devorlarini mustahkamlaydi va regeneratsiya jarayonini tezlashtiradi. Shu tufayli zubtutum yara, kesilish, kuyish, yiringli jarohatlar va dermatitlarda keng qo'llanadi.

O'simlik tarkibidagi aukubin glikozidi esa bakteritsid va antiviral xususiyatga ega bo'lib, u streptokokklar, stafilokokklar, E. coli va ayrim virus turlariga qarshi ta'sir ko'rsatadi. Bu esa zubtutumni nafaqat tashqi yaralarni davolashda, balki ichki organlarning yallig'lanish kasalliklarida (bronxit, gastrit, enterokolit) ham samarali vosita sifatida ishlatish imkonini beradi. Zubtutum sharbati va damlamalari ekspektorant (balg'am ko'chiruvchi) xususiyatga ega. U nafas yo'llaridagi shilliqni suyultiradi, yo'tal refleksini kamaytiradi va o'pka to'qimalarining tiklanishiga yordam beradi. Shu sababli, u bronxit, pnevmoniya va quruq yo'tal kasalliklarida keng qo'llanadi. Bundan tashqari, zubtutumning gipoallergik va antitoksik ta'siri ham mavjud. U organizmda yig'ilgan toksinlarni chiqarib tashlashga yordam beradi, allergik reaksiyalarni yumshatadi hamda jigar faoliyatini yaxshilaydi. Zubtutum barglari suvli ekstrakti qon bosimini pasaytiruvchi va qonni tozalovchi ta'sir ko'rsatadi, shuningdek, yurak mushaklarining faoliyatini qo'llab-quvvatlaydi. O'simlikning urug'lari esa ichak faoliyatini yaxshilovchi, laksatif (yumshatuvchi) vosita sifatida ishlatiladi. Shu jihatdan zubtutum o'simligi o'zining keng farmakologik spektri bilan xalq tabobatidan tortib zamonaviy farmatsevtika ishlab chiqarishigacha muhim o'rin tutadi.

Zamonaviy tibbiyotdagi ahamiyati: Zubtutum ekstrakti teri parvarishi uchun mo'ljallangan krem va losonlar tarkibiga kiradi, teri yallig'lanishini kamaytiradi, akne va allergik toshmalarni davolashda qo'llaniladi. Bundan tashqari, uning urug'idan tayyorlangan kukun biologik faol qo'shimchalar (BFQ) tarkibiga qo'shib, ichak faoliyatini yaxshilash va organizmni toksinlardan tozalashga xizmat qiladi. Zamonaviy tibbiyotda zubtutum (*Plantago major* L.) o'simligi o'zining boy biologik faol moddalar tufayli yuqori ahamiyat kasb etadi. U an'anaviy tabobatda qadimdan ishlatilgan bo'lsa-da, bugungi kunda ham klinik farmakologiyada o'z o'rnini saqlab qolgan va yangi farmatsevtik shakllar yaratishda muhim xomashyo hisoblanadi. Zubtutum ekstrakti teri parvarishi uchun mo'ljallangan krem va losonlar tarkibiga kiradi, teri yallig'lanishini kamaytiradi, akne va allergik toshmalarni davolashda qo'llaniladi. Bundan tashqari, uning urug'idan tayyorlangan kukun biologik faol qo'shimchalar (BFQ) tarkibiga qo'shib, ichak faoliyatini yaxshilash va organizmni toksinlardan tozalashga xizmat qiladi. Zubtutum asosidagi dorivor preparatlar

ekspektorant, yallig‘lanishga qarshi, antibakterial, qon tozalovchi va tiklovchi ta’sirlari bilan ajralib turadi. Hozirgi kunda farmatsevtika sanoatida “Plantaglyutsid”, “Plantain syrup”, “Herbion Plantago” kabi preparatlar ishlab chiqilib, nafas yo‘llari kasalliklari, gastrit, kolit, bronxit, gipertonik kasallik va oshqozon-ichak yallig‘lanishlarida keng qo‘llanmoqda.

Zubtutum ekstrakti va sharbatlari tarkibidagi biologik faol komponentlar to‘qima regeneratsiyasini tezlashtiradi, shuning uchun ham u jarrohlik, dermatologiya va stomatologiya amaliyotlarida ham samarali vosita sifatida ishlatiladi. Masalan, yara bitkazuvchi malhamlar, antiseptik spreylar va og‘iz bo‘shlig‘i uchun gargaralar tarkibiga zubtutum ekstrakti kiritiladi. Zubtutum ekstrakti teri parvarishi uchun mo‘ljallangan krem va losonlar tarkibiga kiradi, teri yallig‘lanishini kamaytiradi, akne va allergik toshmalarni davolashda qo‘llaniladi. Bundan tashqari, uning urug‘idan tayyorlangan kukun biologik faol qo‘shimchalar (BFQ) tarkibiga qo‘shilib, ichak faoliyatini yaxshilash va organizmni toksinlardan tozalashga xizmat qiladi. So‘nggi yillarda o‘tkazilgan farmakologik tadqiqotlar zubtutumning onkoprotektiv (saraton hujayralariga qarshi) ta’sirini ham ko‘rsatmoqda. Uning antioksidant komponentlari hujayralarni erkin radikallarning zararli ta’siridan himoya qiladi va qarish jarayonlarini sekinlashtiradi. Shu sababli, zubtutum ekstrakti biologik faol qo‘shimchalar (BAA) va kosmetologik vositalar tarkibida ham keng qo‘llanmoqda. Bundan tashqari, zubtutum o‘simligi asosida tayyorlangan preparatlar ekologik toza, tabiiy manbaga ega bo‘lgani sababli, ularni qo‘llashda nojo‘ya ta’sirlar kam bo‘ladi. Bu jihatdan zubtutum zamonaviy farmatsevtikada sintetik dorilar o‘rnini bosuvchi fitoterapevtik vosita sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Shunday qilib, zubtutum o‘simligi zamonaviy tibbiyotda nafaqat an’anaviy vosita, balki innovatsion farmatsevtik mahsulotlar ishlashda istiqbolli bioxomashyo sifatida qaralmoqda.

Xulosa: Zubtutum ekstrakti teri parvarishi uchun mo‘ljallangan krem va losonlar tarkibiga kiradi, teri yallig‘lanishini kamaytiradi, akne va allergik toshmalarni davolashda qo‘llaniladi. Bundan tashqari, uning urug‘idan tayyorlangan kukun biologik faol qo‘shimchalar (BFQ) tarkibiga qo‘shilib, ichak faoliyatini yaxshilash va organizmni toksinlardan tozalashga xizmat qiladi. Zubtutum (*Plantago major* L.) o‘simligi qadimdan xalq tabobatida ishlatilib kelgan dorivor o‘simlik bo‘lib, bugungi kunda ham zamonaviy tibbiyot va farmatsevtika sohalarida katta ahamiyatga ega. Uning tarkibidagi flavonoidlar, aukubin glikozidlari, saponinlar, taninlar, polisaxaridlar va vitaminlar organizmning turli tizimlariga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Zubtutumning farmakologik xususiyatlari - antibakterial, yallig‘lanishga qarshi, ekspektorant, qon to‘xtatuvchi va tiklovchi ta’sirlar - uni nafaqat xalq tabobatida, balki zamonaviy farmatsevtik preparatlar ishlab chiqarishda ham qimmatli manba sifatida foydalanishga imkon beradi. Farmatsevtik shakllarda (sirop, malham, kapsula, damlama) zubtutum organizmga tabiiy va xavfsiz ta’sir ko‘rsatadi, nojo‘ya ta’sirlar

kam uchraydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligi. Dorivor o‘simliklar ensiklopediyasi. – Toshkent: Fan nashriyoti, 2020.
2. Karimova D., Yo‘ldoshev A. Fitoterapiya asoslari. – Toshkent: O‘zbekiston tibbiyot akademiyasi, 2019.
3. Shirokov V.N. Lekarstvennye rasteniya i ikh primeneniye. – Moskva: Mir, 2018.
4. World Health Organization (WHO). Monographs on Selected Medicinal Plants. – Geneva, 2021.
5. Toirova S., Rustamov A., Islomov B. “Dorivor o‘simliklarning farmakologik faolligi.” – Tibbiyot va biologiya jurnali, 2023, №2, pp. 34–42.
6. Journal of Ethnopharmacology, Elsevier, Vol. 260, 2022, pp. 115–128.7. Gulomov F., Qodirov T. Dorivor o‘simliklar va ularning tibbiy qo‘llanilishi. – Toshkent: O‘zbekiston Fan va Ta’lim nashriyoti, 2021.